

Українська мова і література в школах України

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

№ 7-8 (147-148) ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 2015

Видається з 1999 року. До січня 2012 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах». До січня 2014 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в сучасній школі».

Внесено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук, затверджено Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1 – 05/8

Свідectво про державну реєстрацію: серія KB № 20009 – 9809 P від 25. 06. 2013 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДІВП ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор – Станіслав Караман, доктор педагогічних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Олександр Авраменко, доцент

Зінаїда Бакум, доктор педагогічних наук, професор

Микола Барактян, кандидат педагогічних наук, доцент

Алла Богущ, академік НАПН України, професор

Олена Бондарева, доктор філологічних наук, професор

Анатолій Висоцький, доктор філологічних наук, професор

Валентина Векшина, учитель-методист

Ніна Голуб, доктор педагогічних наук, професор

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор

Олена Горошкіна, доктор педагогічних наук, професор

Марія Греб, кандидат філологічних наук, доцент

Анатолій Гуляк, доктор філологічних наук, професор

Наталія Дика, кандидат педагогічних наук, доцент

Тамара Донченко, доктор педагогічних наук, професор

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор

Ольга Копусь, доктор педагогічних наук, професор

Галина Корицька, кандидат філологічних наук, доцент

Лідія Корякіна, учитель-методист

Олена Котусенко, головний спеціаліст МОН України
з питань викладання української мови
та літератури і світової літератури

Олена Кулик, кандидат педагогічних наук, доцент

Галина Мазоха, доктор філологічних наук, професор

Любов Мацько, академік НАПН України, професор

Лідія Мамчур, доктор педагогічних наук, доцент

Людмила Овсієнко, кандидат педагогічних наук, доцент

Віктор Огнев'юк, академік НАПН України, професор

Сергій Омельчук, доктор педагогічних наук, доцент

Марія Пентиліук, доктор педагогічних наук, професор

Ірина Приліпко, кандидат філологічних наук, доцент

Володимир Різун, доктор філологічних наук, професор

Олександра Савченко, академік НАПН України, професор

Василь Нудний, методист

Григорій Семенюк, доктор філологічних наук, професор

Тетяна Симоненко, доктор педагогічних наук, професор

Ольга Слоньовська, кандидат педагогічних наук, професор

Лариса Соловець, кандидат педагогічних наук, доцент

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор

Олександр Стишов, доктор філологічних наук, професор

Зоя Шевченко, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Галина Шелехова, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Неоніла Шинкарук, заслужений працівник освіти України

З ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році

3

Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (5 – 7 класи)

13

Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (8 – 9 класи)

23

НАУКА – ШКОЛІ: МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Сергій ОМЕЛЬЧУК

Динаміка граматичної норми в лінгводидактичному дискурсі: про вживання збірних числівників з іменниками

36

Ігор РЕБЕЗНЮК

Пишімо за національними, а не радянськими правилами

40

НАУКА – ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

Марина ЦІЛИНА

Принципи номінації перекладних літературних пам'яток періоду Київської Русі

44

СКАРБНИЧКА ЛІНГВІСТИЧНИХ МІНІАТУР

Олена ГОРОШКІНА, Ольга КАРАМАН,

Наталія МОРДОВЦЕВА, Людмила ПОПОВА
До розділу «Морфологія»

48

НАУКА – ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

Олена ЄРЕМЕНКО

Епічність драматургії
Володимира Винниченка
в аспекті міждоводового синкретизму

49

Антоніна ГУРБАНСЬКА

Дух – воля – віра: концепти художнього світу поетів «Празької Школи»

52

КОНСУЛЬТУС МОВОЗНАВЧІЙ

Катерина ГОРОДЕНСЬКА

Українське слово у вимірах сьогодення.
Рекомендації з найскладніших уживань та проблемного правопису слів. Продовження

58

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВ СЛОВЕСНИКУ

Галина ШОТ

Творча компетентність як необхідний складник формування особистості

61

Галина АНОШКІНА

Проблемно-пошукова, дослідницька діяльність учнів на уроках словесності

64

Володимир НИЦЕТА

Формуємо риторичні вміння та риторичну компетентність.

Програма дослідно-експериментального навчання української мови

66

ВЧИТЕЛІ, ЯКИЙ ВИКЛАДАТИМЕ У 7 КЛАСІХ

Володимир ШКАВРО

Матеріали для вивчення тем з української мови та літератури у 7 класі, надруковані у журналі «Українська мова у школах України» у 2013 – 2015 роках

73

МЕТОДИЧНА МАІСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКА

Валентина ВЕКШІНА

Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом. Українська мова, 5 клас

74

Вікторія МОСТІАН, Валентина ЮЩИШЕНА

Без граматики не вивчиш математики.
Бінарний урок: українська мова – математика, 6 клас

77

ЛІТЕРАТУРНА МОЗАКА

Антоніна ЗАДОРЖНА

Прости мені, мамо...

81

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

Лариса ШЕВЦОВА

Використання мовленнєвих ситуацій у профільній школі

82

Наталія ЛОГВИНЕНКО

Неповне речення. Тире в неповних реченнях. Українська мова, 8 клас

86

Оксана РЕШЕТІЛОВА

Вправи як ефективний метод засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями

92

ЕПІЧНІСТЬ ДРАМАТУРГІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА В АСПЕКТІ МІЖРОДОВОГО СИНКРЕТИЗМУ

Олена ЄРЕМЕНКО, заступник директора з навчально-виховної роботи Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор

Художній світ В. Винниченка – прозаїка, драматурга, громадського діяча, водночас безкомпромісного митця і мислителя-новатора, – становить несподіваний сплав особистісно забарвленої системи світоглядних позицій і сміливих експериментів у літературному ключі. Творчість майстра вплинула на суспільну точку зору і на піднесення національної самосвідомості українців. Окрім того, письменник позиціонує цінності прагнення до щастя, насолоду радістю життя, для чого вбачає необхідність і в змінах громадського життя. Джерелами загальної тенденції епічної напрямної у творчості Винниченка є його прозова творчість, зокрема соціально спрямовані і побутово яскраві повісті «Краса і сила», «Голота», «Контрасти», об'ємна романістика дореволюційного часу «Рівновага», «Чесність з собою», «Записки Кирпатого Мефістофеля», «По-свій», «Божки», «Хочу!» Наступний етап творчості митця, де знаходиться місце і натуралістичним, і імпресіоністичним тенденціям, ознаменувався максимальним розквітом оригінальної Винниченкової драматургії.

Драма Винниченка рішуче опонувала українському театру другої половини XIX – початку XX ст. з його побутово-етнографічними та сентиментально-водевільними конфліктами. Кидаючи виклик стандартам тогочасної сценографії, письменник – що стало вже загальником – начебто вдавався до вівісекції психіки персонажів. Парадоксальність «індивідуальних істин» героїв Винниченкових драм досліджувала Л. Мороз, не оминаючи й особливостей побудови колізій творів [3]. У його текстах принципово новий для вітчизняної драматургії образ-персонаж – представник інтелігенції на початку XX ст. – стикається з соціально-моральними протиріччями, хоча в європейських літературах подібні сюжетні ходи на той час уже стали узвичаєними. Розуміючи, що драматургічний доробок В. Винниченка гостро проблематичний, психологічно достовірний, позначений новаторством, образністю думки, не можна заперечити, що

його п'єси розпочали радикальну модернізацію театру в Україні, а формально-змістові їх характеристики відповідали тенденції до європеїзації вітчизняного театру, а філософську проблематику і моральну заглибленість забезпечували певні прояви міжродового синкретизму як продуктивної взаємодії художніх характеристик різних літературних родів.

Показовим прикладом модифікації епічності у драматургії В. Винниченка є п'єса «Брехня» (1910 р.). За жанровими особливостями це твір філософсько-ідеологічний (як ідеологічними є романи Достоевського), – героїня драми Наталя Павлівна відстоює власну світоглядну концепцію у формулюванні «Хай живе брехня!», при цьому вона декларує незламну позицію: фізично вразливий (важка хвороба) чоловік має бути будь-якою ціною убезпечений від правди життя, від переживань. Сюжет твору відцентровий, усе обертається навколо головної героїні, дещо близької до традиційного типу «фатальної жінки». Вона справді розумна й емоційна, її особисте життя формується стосунки з трьома чоловіками: «офіційні» і певною мірою духовні стосунки втілює Андрій Карпович, обдарований інженер, взаємини з яким побудовані на зовнішній довірі. Окрім того, сильна емоційна залежність чоловіка від неї добре відома Наталі Павлівні, попри це, вона відчуває до нього заслужену, обумовлену і спільним минулим повагу, що живить її жертвність.

Архетипічність – і відтак епічність образу Наталі Павлівни обумовлюють і її ставлення до Антона, молодого поета. Пристрасть жінки вибудовується химерно і присмачується відчуттям провини (різниця у віці спонукає її відчувати себе винною мало не в інцесті). Юнак також переживає комплекс провини, йому ближче ідеалістичний бунт, молодеча категоричність поглиблює внутрішній конфлікт у душі Наталі Павлівни, чи не класицистичні розбіжності між почуттям і обов'язком [1]. Детально аналізує колізії драми «Брехня»

В. Панченко, звертаючи увагу реципієнта на любовний «квадрат» (жінка і троє чоловіків), у якому особливу роль відіграє помічник Андрія Карповича Іван Стратонович, «який вимушує своєю любов'ю і Наталю Павлівну, і себе самого. Є в його словах і вчинках щось мефістофельське» [4]. Амбівалентність почуттів героя (від слабкості до агресії, від мстивості до злості) провокують його на небанальне освідчення: «Ненавиджу за те, що люблю вас». Натомість Наталя Павлівна, побоюючись шантажу, йде на небезпечну гру. Як слушно стверджує В. Панченко, «В. Винниченко, захопившись перспективою показати “безодні людські”, надто переускладнив лінію стосунків Івана Стратоновича й Наталі Павлівни» [4]. Проте В. Винниченко – не той митець, який прагне правдоподібності, він моделює ситуації епатуючі, драматичне начало відчутно превалює над епічно-подієвим розвитком інших сюжетних ліній, хоча останні виразно заакцентовані. Героїня вибудовує інтригу, але її гра стає небезпечною, до мелодраматизму істеричною.

Сюжет розвивається певною мірою експресіоністично через відображення загостреного суб'єктивного світобачення, тому смерть як останній аргумент у суперечці виникає ефектно, але невмотивовано. Колізії, запропоновані драматургом, не завжди передбачені логікою розвитку характерів, героїня, ймовірно прагне розв'язати клубок протиріч. Тому перед самогубством Наталя Павлівна пропонує випити шампанського «за те, що дає радість... що б воно не було: брехня, правда, любов, ненависть, хвороба, навіть... навіть смерть» [2].

У драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1910 р.) не менші суперечності, що сягають корінням колізій, які відбулися до подій, зображених у п'єсі, руйнують психіку художника Корнія Канєвича. Не можемо погодитися, що у конфлікт вступають його батьківські почуття – і почуття митця, оскільки останні завжди домінували. Головний сюжетний хід твору – боротьба за Корнія непересічних жінок, а саме – Чорної Пантери (як відомо, Рити, його дружини) і Сніжинки, холодної *femme fatale*. Кожна з них вимагає радикальних поступок, по суті жертвних: Рита – заради родини, Сніжинка – егоїстичних, але прикривається ідеями мистецтва. Корній прагне поєднати те й інше: фанатизм митця не уживається з батьківським інстинктом, ніжністю до дружини. Рита не хоче розуміти чоловіка, змучена хворобою сина. І тут спостерігаємо

невмотивований вчинок, коли переживання Рити спонукали її екстравагантно полишити домівку, чоловіка й смертельно хвору дитину. Тобто, по суті, бачимо начебто вихоплений з епічного полотна фрагмент із життя персонажів, у яких було минуле, але може не бути майбутнього. У ремарках драматург відтінює жести і вчинки героїні словами «дику» та «жагуче», тобто Чорна Пантера живе надмірними емоціями, натомість Сніжинка раціоналістична, тому і антагоністична Риті. Корній, балансуючи між ними, постає як дисгармонійна особистість, що нездатний дійти згоди із собою. Драматург інтерпретує родину як носія біологічного одвічного начала («Лесик і Пантера – віки» [2], «сім'я – це дикі, темні інстинкти, це звіряче» [2]). У драмі В. Винниченка є фрагменти, начебто більше розраховані на вдумливе сприйняття читача (а не глядача), його уяву, осмислення.

Корній Канєвич як батько повністю поступається художникові, що намагається в живописі передати «чудову блідість» померлого Лесика. Жага творчості поглинає його, не залишаючи ні часу, ні фізичних та духовних сил для чогось іншого, хай то буде навіть власна дитина: «Я мушу писати або... кінець всьому» – ось гасло митця. Фактично перемагає Сніжинка, твердячи: «Ви хочете бути артистом? То мусите бути вільним. Артист не повинен мати сім'ї. Він – жрець» [2]. Героїня творить псевдоальтернативу: чи родина – чи мистецтво, хочеш бути творцем – мусиш «звіра в собі вбити». Хоча драматург не роз'яснює, чому звіром не є людина, що відмовляється від таких людських родинних зв'язків. Не знаючи детально ані історії виникнення родини Корнія, ані його сходження до вершин мистецтва, не дивуємося, що, попри те, що трапилось, герой хоче залишитися з Ритою, навіть тепер, коли Лесик помирає, – хоча позитивна розв'язка неможлива. Рита тому – Чорна Пантера, що «звір» у ній домінує, і, щоб чи помститися чоловікові, чи остаточно відвернути його від успіху в живописі, нищить картину. Зрозуміло, що спрага творчості є питоною рисою Корнія, він повністю поглинутий нею, та що буде далі – невідомо. Погоджуємося з В. Панченком, що І. Нечуй-Левицький зовсім небезпідставно допускав: драма «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «мабуть, навіяна сюжетом роману Золя «Художники» (ідеться про роман французького письменника, відомий більше під назвою «Творчість»). І справді: як і Е. Золя, В. Винниченко цікавить передусім анатомія всепоглинаючої творчої пристрасті, яка вступає в конфлікт з іншими сильними почуттями й по-

требами людини [4]. Трагедія Рити – Чорної Пантери має дещо інші відтінки (в ній материнське начало дужче за все інше), – та природа драми – та ж, що і в Кристини. Початок її і першопричина – трагічно всепереможний пристрасті митця, яка потребує самоспалення, цілковитого підпорядкування собі всього і вся. Оригінальним є втілення двох начал – природно-чуттєвого й раціонального – в образах двох жінок (Рита – Сніжинка). У В. Винниченка відсутній такий компонент драми, як наростаюча бідність родини внаслідок невизнання художника Салоном. Немає в «Чорній Пантері...» й нюансів, пов'язаних із згасанням чуттєвості, фізичної любові подружжя і переживаннями жінки, викликаними цією обставиною. Відрізняються й сюжетні розв'язки творів. У фіналі драми В. Винниченка, як ми вже знаємо, Рита знищує Корнієву картину. Проте в обох творах бачимо муки художника, його вічну боротьбу з самим собою й панівними стереотипами, лихоманку творчості, вогонь якої спопеляє любов, родинне щастя, робить заручником мистецтва дитину. Влада мистецтва у В. Винниченка постає як фатум, нелюдська напруга духу, життя між екстазом і депресією, коли над усім панує творчість. Таким чином, спорідненість твору драматичного і твору епічного є дуже показовою.

У художньому світі В. Винниченка-письменника трансформувалася художній досвід різних

стилів, течій і напрямів, чому сприяла і своєрідна реалізація епічності у його драматургії. Кожен із проаналізованих текстів становить немовби фрагмент епічного тексту, наприклад, роману, у якому вгадуються і попередні, і подальші події, про що говорить своєрідність колізій, спрямованих на невідомі читачеві перипетії у стосунках та почуттях персонажів, відкритість розв'язок тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук В. П. Художня еволюція образу головної героїні п'єси Володимира Винниченка «Брехня» // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – Том 24 (63), № 1. – Ч. 2. 2011 р. – С. 168 – 171.
2. Винниченко Володимир Кирилович. Вибрані п'єси / Володимир Кирилович Винниченко; Упоряд., вступ. ст. Микола Григорович Жулинський; Упоряд. В. А. Бурбела. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
3. Мороз Л. З. «Сто рівноцінних прав» [Текст]: Парадокси драматургії В. Винниченка / Л. З. Мороз; НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К.: [б.в.], 1994. – 208 с.
4. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті / В. Панченко. – Кіровоград, 1998. – 272 с.

Увага, передплата!

ВСЕСВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

Видання висвітлює актуальні проблеми сучасної літературної освіти – від теоретико-методичних питань забезпечення вчителя і учня навчальним матеріалом до шляхів осягнення художнього тексту і духовного становлення особистості. Друкуються матеріали з методики викладання світової літератури та російської мови.

Виходить 12 разів на рік

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора наук (галузь «Педагогічні науки»)

Всесвітня Література

В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Дисертаційно-педагогічний журнал
випуск лютого 2015 – Жовта Ковчуга
Березький національний університет імені Григорія Сковороди
Інститут педагогіки та психології
Дисертаційно-педагогічний журнал
Дисертаційно-педагогічний журнал

УКРАЇНІ НА РЕДПРЕСА.ІН

ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 68829